

دیدگاه راهبردی امام خمینی(ره) در همگرایی و حل بحران جهان اسلام

نویسنده اول: فاطمه امانی توانی. محقق و پژوهشگر، کارشناسی ارشد علوم سیاسی. دانش آموخته باقرالعلوم(ع).

نویسنده دوم: هادی ترکی. کارشناسی ارشد علوم سیاسی. دانش آموخته دانشگاه باقرالعلوم(ع).

چکیده

وقوع حوادثی مانند فقر، اختلاف میان مذاهب اسلامی، پیدایش افراطی گری در منطقه در واگرایی میان کشورهای مسلمان مؤثر بوده است. استبداد داخلی، اختلافات سیاسی، ملی گرایی افراطی، بی ثباتی سیاسی، رقابت های منطقه ای، استعمار و صهیونیسم نیز عواملی هستند که واگرایی را تشدید کرده است. در میان این عوامل واگرا، جهان اسلام نیازمند راهبردی هدفمند جهت رفع منازعات و حل این بحران ها است. شناخت سیاست ها و راهکارهایی تحقق همگرایی و حل منازعات، گام مهمی در راستای ایجاد و تقویت وحدت مسلمانان در شرایط حساس کنونی است. در این میان بررسی اندیشه سیاسی امام خمینی(ره) به عنوان رهبری مؤثر در جهان اسلام که در واقع تغییر گفتمانی را در بین مسلمانان در مرحله عمل به وجود آورد از اهمیت خاصی برخوردار است. سؤال اصلی مقاله این است که راهبرد امام خمینی(ره) در همگرایی و حل منازعات جهان اسلام چیست؟ امام به عنوان پرچمدار وحدت جهان اسلام، تلاش کرد با بیان راهکارهای عملی و نظری جهان اسلام را به سمت وحدت و همگرایی سوق دهد. در این مقاله به بررسی چهار رویکرد عمده در اندیشه امام(ره) شامل؛ راهبرد "برادری و اخوت"، "گفتگو و وحدت میان مسلمانان"، "بیداری اسلامی" و "تشکیل امت اسلامی" برای حل بحران جهان اسلام در چارچوب نظریه "همگرایی" می پردازیم. روش مقاله به صورت توصیفی تحلیلی است. و گردآوری اسناد به صورت کتابخانه ای و اسنادی می باشد.

واژگان کلیدی: امام خمینی(ره)، همگرایی، اخوت و برادری، وحدت، بیداری اسلامی، امت اسلامی.

۱. مقدمه

جهان اسلام، امروزه با بحران های ناشی از ساختار دورنی و ساختار بین المللی روبه رو است. این بحران ها از یکسو ارتباط مستقیم با ساختار داخلی و عقب ماندگی طی خاموشی علمی مسلمانان دارد و از سوی دیگر مرتبط با نفوذ استعماری غرب است. در حالیکه در شرایط کنونی کشورهای اسلامی به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک خود دارای اهمیت

راهبردی هستند و با شکل گیری بیداری اسلامی، خواهان پیشرفت، وحدت، عدالت، صلح و امنیت هستند. از طرفی در عصری که کشورها به سمت جهانی شدن پیش می روند اغلب کشورها تمایل به همگرایی در سطح منطقه ای دارند و با توجه به توانایی، منابع و قدرت کشورهای جهان اسلام ضرورت همگرایی جهان اسلام اهمیتی بیشتری می یابد، در واقع با شدت یافتن فرآیند جهانی شدن و پیچیدگی فزاینده سیستمی روابط بین الملل، نظم منطقه ای به عنوان بخشی از نظم سیستم جهانی تحت تاثیر قرار می گیرد (قاسمی، ۱۳۹۱: ۱۳۰) البته باید به این امر نیز توجه کرد که با وجود ضرورت همگرایی میان کشورهای جهان اسلام، شاهد افزایش بحران های از سوی نظام بین الملل هستیم. از دیدگاه امام(ره) بحران اصلی جهان اسلام، فاصله گرفتن دولت ها و ملت های اسلامی از آموزه های حیات بخش اسلام و قرار گرفتن مسلمانان تحت سلطه قدرت های غربی و شرقی و نیز اعمال خودکامگی از سوی رژیم های مستبد و وابسته است. ایشان همچنین عامل دیگر بحران جهان اسلام را خودخواهی و ترک قیام برای خدا معرفی می کنند (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱: ۲۲). در واقع ترک قیام برای خدا باعث شده، این وضعیت بحرانی جوامع اسلامی را تبدیل به رژیم های وابسته یا دست نشانده به بیگانگان کرده و از طرف دیگر ملتها، احزاب و نهادهای مردمی کشورهای مسلمان را تحت تأثیر قرار داده است و باعث شده، عنصر خمود و جمودگی بر جوامع جهان اسلام حکمفرما شود و این عامل جوامع را دچار سستی، ضعف، فقدان تحرک و بی هویتی کرده است (جمشیدی، ۱۳۸۵: ۱۵) در واقع راهبرد امام(ره) برای حل بحران، جهان اسلام تحول درونی ملت ها و دولت های این جوامع و بازگشت به اسلام می داند و معتقدند؛ همه چیزمان باید متحول شود. چرا که در زیر سایه اسلام و پرچم اسلام می توانیم به آزادی، استقلال فکری، فرهنگی و اقتصادی دست پیدا کنیم (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱: ۱۸۶) باید در نظر داشت که کشورهای جهان اسلام با مجموعه گسترده ای از امکانات بالفعل و بالقوه جهت دست یابی به سطوح بالایی از توانایی ها در عرصه بین الملل روبه رو هستند که لازمه این شرط در ابتدا خودآگاهی ملت مسلمان و قبول این امر که زیر یک پرچم باشند، بنابراین همگرایی جهان اسلام و توجه به این امر و همچنین راهبردهای رسیدن به آن اهمیتی خاص دارد. لذا در این پژوهش تلاش شده است با بیان چارچوبی از نظریه "همگرایی" راهبردهای حل بحران جهان اسلام از دیدگاه امام خمینی (ره) مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد.

۲. چارچوب نظری همگرایی

همگرایی فرایندی است که طی آن دولت ها یا واحدهای سیاسی برای دستیابی به اهداف مشترک خود، به طور داوطلبانه و آگاهانه بخشی از حاکمیت و اقتدار عالی خود را به یک مرکز فراملی واگذار می کنند (کاظمی، ۱۳۷۰: ۳) در واقع همگرایی الگویی مطلوب در روابط بین الملل به منظور دست یابی کشورها به منافع و اهداف مشترک است، که در سایه این عناصر مشترک اولاً هزینه

ها بر روی کشورهای ملی کاسته می شود و دوم اینکه با شکل گیری این هویت جدید به نوعی قدرت آنها رو به فزونی خواهد رفت، لذا همگرایی ایجاد وحدت برای اهداف بالاتر است.

برای تبیین همگرایی نظریه های مختلفی بیان شده است یکی از این نظریه ها، نظریه کانتوری^۱ و اشیپگل^۲ است. آنان در مدل وضعیتی خود معتقد هستند نظام بین الملل از چند نظام تابع منطقه ای تشکیل شده است. از دیدگاه این نظریه پردازان هر یک از این نظام های تابعه متشکل از «یک، دو یا چند کشور تعامل گر با یکدیگر است، که پیوندهای مشترک قومی، زبانی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی با یکدیگر دارند و گاه احساس همانندی و هویت آنها با اقدامات و طرز تلقی کشورهای که خارج از این نظام تابع هستند تشدید می شود» (سیف زاده، ۱۳۹۳: ۳۰۳) شکل گیری فرایند هم گرایی نیازمند عوامل خاصی است که برخی از آنها عبارتند از: ویژگی های مشترک فرهنگی، تاریخی؛ وحدت طبیعی و جغرافیایی و برخورداری از واحدهای متمایز و یکپارچه؛ تهدید مشترک اعم از تهدید امنیتی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی؛ علائق منافع و نقش مشترک؛ نیازها و وابستگی های متقابل در زمینه های مختلف؛ قدرت مسلط و نیروهای سیاسی و ژئوپلیتیک برتر روابط عاطفی و سیاسی رهبران کشورها و وابستگی های تمدنی..(حافظ نیا، ۱۳۹۱: ۱۴۱)

با توجه به نظریه همگرایی و شاخص های شکل گیری آن؛ در کشورهای جهان اسلام با وجود نقاط مشترک فراوان، نظریه منسجمی که بتواند هم چارچوبی نظری برای وحدت جهان اسلام باشد و هم از توان اجرایی لازم برخوردار باشد کمتر وجود داشته است. (هاشمی، ۱۳۸۲: ۴۵) و در واقع این برای جهان اسلام نوعی ضعف محسوب می شود که با وجود هویت مشترک و نقش دین که مهمترین رکن همگرایی از نظر معنوی است و همچنین نزدیکی مرزهای جغرافیایی که از آن می توان مهمترین دلیل همگرایی از نظر مادی به حساب آورد. متأسفانه این همگرایی در جهان اسلام (به خصوص خاورمیانه) نه تنها وجود ندارد، بلکه بیشترین آمار درگیری ها طی سال های گذشته در این منطقه روی داده است؛ از جنگ در افغانستان گرفته تا درگیری ها در کشمیر، پاکستان، یمن، سوریه، عراق، لبنان، فلسطین و ... که همگی به نوعی قابلیت همگرایی را با توجه به بُعد معنوی (هویت مشترک و دین) و بُعد مادی (نزدیکی مرزهای جغرافیایی) این پتانسیل را دارا می باشند که همگرایی داشته باشند.

در این میان امام خمینی (ره) هم به عنوان ایدئولوگ انقلاب و نظریه پرداز و هم به عنوان رهبر حکومت اسلامی توانست بسیاری از نظریه های اسلامی خود را در عمل به اجرا بگذارد. ایشان بزرگترین نقطه ضعف کشورهای اسلامی را پراکندگی و تفرقه آنان از یکسو و سوء استفاده استعمارگران از سوی دیگر می دانستند و یکی از عوامل اضمحلال تمدن اسلامی را نیز در همین نکته جستجو می کردند. از این منظر می توان آراء وحدت گرایی امام (ره) را به عنوان همگرایی جهان اسلام تبیین نمود. در همگرایی مورد نظر امام (ره) تأکید بر امت اسلامی است. از دیدگاه امام (ره) رسیدن به وضعیت مطلوب، جزء در پرتو زدودن ریشه

^۱. Kantouri

^۲. Spiegel

های انحطاط امکان پذیر نیست و این خود ضرورت بسیج همه جانبه ملت‌ها و دولت های اسلامی را می طلبد، لذا کشورهای جهان اسلام به عنوان مجموعه ای واحد که دارای پیوندهای مشترک قومی، زبانی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی، باید بازگشت به اصالت تاریخی و فرهنگی و همچنین دستیابی به مؤلفه‌های هویتی - دینی خود را سرلوحه حرکت و تحول قرار دهند و به سمت همگرایی پیش می‌روند.

۳. راهبردهای امام خمینی(ره) برای همگرایی جهان اسلام

اهمیت همگرایی و وحدت میان امت اسلامی از جمله موضوعاتی هست که علاوه بر ضرورت عقل، در آیات قرآن و سیره ائمه(ع) نیز مورد تأکید قرار گرفته است. در این میان امام خمینی(ره) با درک نیازهای جدید بشری و با تبیین نظریه ولایت فقیه و تشکیل حکومت اسلامی برای نخستین بار توانست انقلابی در میان کشورهای اسلامی پی ریزی کند که ماهیت این حکومت بر مبنای دین اسلام و شکل آن در قالب جمهوری تئوریزه گردد. ایشان راه رهایی و استقلال حقیقی کشورهای اسلامی را وحدت و همگرایی دانستند. در این قسمت به بیان چهار راهبرد اساسی برای همگرایی میان جوامع اسلامی بر مبنای اندیشه امام خمینی(ره) می پردازیم.

۳-۱. اخوت و برادری میان مسلمانان

در مکتب سیاسی امام خمینی(ره)، نظام سیاسی مبتنی بر راهبرد "برادری" است. وقتی در جامعه ای برادری و اخوت حاکم باشد، آن جامعه همانند پیکری واحد خواهد بود و در نتیجه آن جامعه نمونه ای از مدینه فاضله (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۶: ۲۷۵) خواهد بود. از دیدگاه امام «یکی از مقاصد بزرگ شرایع و انبیاء عظام، سلام الله علیهم، که علاوه بر آنکه خود مقصود مستقل است، وسیله پیشرفت مقاصد بزرگ و دخیل تام در تشکیل مدینه فاضله می‌باشد؛ توحید کلمه و توحید عقیده است و اجتماع در مهام امور و جلوگیری از تعدیات ظالمانه ارباب تعدی است، که مستلزم فساد بنی الانسان و خراب مدینه فاضله است و این مقصد بزرگ، که مصلح اجتماعی و فردی است، انجام نگیرد مگر در سایه وحدت نفوس و اتحاد هم و الفت و اخوت و صداقت قلبی و صفای باطنی و ظاهری، و افراد جامعه به طوری شوند که نوع بنی آدم تشکیل یک شخص دهند و جمعیت به منزله یک شخص باشد و افراد به منزله باشد، و تمام کوشش ها و سعی ها حول یک مقصد بزرگ الهی و یک مهم عظیم عقلی، که صلاح جمعیت و فرد است، چرخ زند. اگر چنین مودت و اخوتی در بین یک نوع یا یک طایفه پیدا شد، غلبه کنند بر تمام طوایف و مللی که بر این طریقه نباشند» (امام خمینی، ۱۳۷۷: ۳۱۰) بنابراین در مکتب سیاسی امام خمینی(ره) هر نوع نظام سیاسی مبتنی بر سه رکن "رهبری"، "مکتب" و "مردم" است و هدف و مقصد نهایی نظام سیاسی امام(ره) تشکیل مدینه فاضله هست که در آن عدالت حاکم است و تمامی تصمیمات و اقدامات الهی و عقلی و مبتنی بر صلاح فرد و جامعه است. از دیدگاه امام خمینی(ره) برادری ذات مؤمنین است و معتقد هستند مؤمنان برادر هم هستند (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱۳: ۱۳۴) «مسلم که نمی‌تواند به مسلم دیگر ضرر بزند. مسلم برادر مسلم است.....» (همان: ج ۱۰: ۲۴۹) مسلمان جهان اسلام در صورت عمل به این آیه شریفه با دشمنان اسلام علیه برادران مؤمنشان

هم پیمان نمی شوند و به برادرانشان ضرر نمی رسانند. امام تصریح دارند که در اسلام رهبری مطرح نیست بلکه برادری مطرح است و تأکید دارند که خداوند در قرآن کریم ما را برادر خوانده است: *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ* (سوره حجرات، آیه ۱۰).

قرآن کریم ضمن آن که انسان را خلیفه خدا در زمین معرفی می کند، مسلمانان را به سوی همبستگی و الفت و برادری می خواند و آن ها را امت واحده خطاب می کند. اسلام هیچ فرق و برتری از نظر رنگ، جنس و سرزمین برای انسان ها قائل نیست. همه انسان ها از یک پدر و مادر یعنی حضرت آدم و حوا زاده شده اند و همه انسان ها به رغم مقاومت های ظاهری از نظر اقلیم و نژاد به لحاظ فطرت دارای وحدت هستند و همه طبایع انسانی از یک اصل واحد سرچشمه می گیرد. قرآن می فرماید: خداوند شما را از یک جان آفرید و از آن جفت او را خلق کرد و از آن دو تن خلقی بسیار در اطراف عالم از مرد و زن برانگیخت (سوره نساء، آیه ۱). در این آیه شریفه، همه انسان ها اعم از سفید و سیاه و زرد و سرخ شامل رحمت الهی می شوند. در آیات دیگر نیز امه واحده وارد شده، و این خود دلیل بر یکپارچگی انسان ها و عدم برتری های مادی و دنیایی است؛ بنابراین، به جای «ملت» «امت» به کار رفته است: «این است امت که امت واحده است. من نیز پروردگارتان هستم؛ پس من را عبادت کنید» (سوره انبیاء، آیه ۹۲). خداوند مسلمانان را خطاب می کند که شما امت واحدی هستید. براساس این اعتقاد هر مسلمانی موظف است وحدت و یکپارچگی امت اسلامی را حفظ کند (بزرگی، ۱۳۸۴: ۲۷-۲۸) همانطور که اشاره شد مرزهای جغرافیایی تنها همگرایی مادی را به وجود می آورد اما آنچه مد نظر خداوند متعال هست وحدت و اخوت قلبی میان مسلمین است تا از تفرقه دوری جویند و در برابر دشمن خدا (کفار) محکم ایستادگی کنند. بنابراین می توان چنین دریافت که مسلمان سیاه در آفریقا و مسلمان چشم بادمی در شرق آسیا همه برابر و برادر هستند و باید به سوی امت شدن تلاش نمایند؛ هر چند مرزهای جغرافیایی در حال حاضر مانع از انجام این امر (وحدت) است اما این لزوماً به این معنا نیست که قلباً همراه با امت اسلامی نباشند و برای این امر تلاش نداشته باشند.

بنابراین در اندیشه راهبردی امام خمینی (ره)، برادری مطرح است نه رهبری (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱: ۳۵۲) و مردم همه با هم برادر هستند. در مکتب سیاسی امام (ره) کارویژه مهمی برای برادری مد نظر است و آن ایجاد، تثبیت و گسترش روحیه برادری بین تمامی اعضای جامعه است. این امر در واقع محدود کردن مرزهای جغرافیایی و پیوستن به مرزهای هویتی و دینی مسلمین است که امت مورد توجه قرار گیرد نه ملیت، لذا اگر جنگ و یا هر ظلم و بی عدالتی بین کشورهای جهان اسلام رخ داد وظیفه دیگر برادران اسلامی است که دو طرف را به عدل، صلح و دوستی دعوت کرده و اگر جنگی بین یک کشور مسلمان با کشوری غیر مسلمان رخ داد این وظیفه دیگر کشورهای اسلامی است که به کمک کشور مسلمان شتاب داشته باشند و در واقع امت را مدنظر قرار دهند نه ملت و ملیت را مورد توجه قرار دهد.

۲-۳. گفت و گو و وحدت میان مسلمانان

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ (سوره انبیاء، آیه ۹۲ و ۹۳) این است امت شما که امتی یگانه است و منم پروردگار شما پس مرا بپرستید [ولی] دینشان را میان خود پاره پاره کردند همه به سوی ما بازمی

گردند. از این آیه به خوبی مشخص می‌شود که نادیده گرفتن وحدت میان مسلمانان و نادیده انگاشتن "امت" باعث جدایی و تفرقه در دین است می‌شود و این مسئله بین مسلمین در واقع قدرت یافتن کفار است.

در قرآن کریم خداوند به انسجام و وحدت میان مسلمانان سفارش کرده است؛ اَنْ اَقِمْوْا الدِّينَ وَ لَا تَتَفَرَّقُوْا (سوره شوری، آیه ۱۳)؛ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ اَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ا تُرِيدُونَ اَنْ تَكْفُرُوا عَلَیْكُمْ سُلْطَانًا مُّبِينًا؛ و از ضروریات وحدت اسلامی تأکید بر ولایت مؤمنان و نفی ولایت کافران و مشرکان است و رهبری کفار از سوی مسلمانان نکوهش شده است (سوره نساء، آیه ۱۴۴) لذا برای مقابله با دشمن مشترک اتحاد اسلامی ضرورتی تام دارد، زیرا وحدت اسلامی راهبرد رسیدن به قدرت حقیقی برای مسلمانان است و پرداختن به اختلافات جزئی و درونی باعث می‌شود تا راهبردهای بلند مدت و آرمان‌های عالی قرآنی به فراموشی سپرده شود (حکیم: ۱۳۸۳: ۳۰)

البته با توجه به وسعت جغرافیایی و تنوع کشورهای اسلامی به لحاظ قومی، نژادی و زبانی، واگرایی در جهان اسلام امری شاید طبیعی باشد و گسیختگی جغرافیایی، تعارضات فرهنگی، تنوع در ساختارهای سیاسی و تفاوت در سطوح توسعه و ساختارهای اقتصادی از عوامل واگرایی در جهان اسلام به شمار می‌رود که این عوامل مانع وحدت میان کشورهای جهان اسلام است. همچنین وجود دیدگاه‌های متفاوت نسبت به اسلام و وجود فرقه‌های گوناگون همانند در جوامع اسلامی را نیز باید در شمار افتراق و پراکندگی مسلمین به شمار آورد. این عوامل باعث شده که دشمنان اسلام تنها راه نفوذ در جوامع اسلامی را اختلاف افکنی میان مسلمانان دانسته، زیرا عدم وحدت میان کشورهای اسلامی باعث می‌شود تا قدرت‌های استعماری به راحتی بتوانند از منابع مادی و معنوی جهان اسلام بهره‌برداری نمایند. دشمنان جهان اسلام، همچنین برای از بین بردن منافع مسلمانان، سعی می‌کنند از طریق تبلیغات رسانه‌ای اسلام را خدشه دار نمایند و این تبلیغات به قدری میان کشورهای اسلامی زیاده بوده که باعث شکل‌گیری مسلک‌های انحرافی شده است (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۶: ۲۹۴-۲۹۵). در واقع همانطور که بیان شد، عوامل جدایی مسلمانان به دو دلیل است که از آنها می‌توان عوامل بیرونی و دورنی نام برد؛ عوامل درونی در واقع مهم‌تر از عوامل بیرونی است چرا که غفلت مسلمین در واقع شکاف اصلی را ایجاد کرده و دوری از ریسمان الهی در واقع تقویت‌کننده و به نوعی سهولت‌دهنده ابزار کفار که همان عامل بیرونی است را باعث می‌شود. یعنی واگرایی در جهان اسلام دو دلیل عمده دارد که واگرایی توسط خود مسلمانان با دوری از احکام الهی شکل گرفته و واگرایی که توسط دشمن بروز می‌کند. البته با توجه به عناصر و عوامل واگرا میان جوامع اسلامی می‌توان تا حدودی امیدوار بود. در واقع؛ با توجه به اشتراکات دینی و باورهای اسلامی می‌توان جریانی از گفت‌وگو و وحدت میان کشورهای اسلامی ایجاد کرد.

در این میان امام (ره) راهبردهای عملی وحدت میان جوامع اسلامی را با عنوان یک "استراتژی" بیان می‌کند؛ وحدت ملی برای حفظ کشور، به غارت نرفتن منافع ملی، انسجام و اتحاد اسلامی، حفظ عزت مسلمانان و ضربه نخوردن به اسلام و قرآن، اتحاد بین مستضعفان برای مبارزه با استکبار از جمله زمینه‌های عملیاتی در همگرایی از منظر امام (ره) است. همچنین؛

ایشان وحدت را عامل پیروزی، شکوفایی و پیشرفت کشور و مسلمانان می‌دانند (جمشیدی و محمدی، ۱۳۸۹: ۵۹). امام (ره) استقلال، آزادی و عدالت را لازمه و زمینه‌ساز وحدت دانسته و از امکاناتی همچون مسئله فلسطین، مناسک حج، مراسم براثت از مشرکین را برای ایجاد وحدت بهره‌گیری نمودند. در اندیشه سیاسی امام (ره)، روابط کشورهای اسلامی، اگر معطوف به اشتراک عقیده، وحدت کلمه و دیگر مشترکات باشد، اختلافات کاهش یافته و هویت جدیدی شکل می‌گیرد به عقیده امام گفتگو، تفاهم، تقریب، احساس مشترک و باور به سرنوشت مشترک، مقوله‌های وحدت‌ساز را تشکیل می‌دهد.

امام (ره) وحدت را عامل قدرت بخش که عدم این وحدت یعنی تفرقه را سستی پایه دیانت می‌داند و هشدار می‌دهد: «تفرقه موجود در بین کشورهای مسلمان یا از خیانت سران ممالک اسلامی و یا از جهل و بی‌اطلاعی آنان است ... در اسلام کُرد و فارس مطرح نیست، در اسلام همه برادر و با هم هستیم.... ما باید توجه به این معنی بکنیم که همه ما مسلمان هستیم و همه ما اهل قرآن و اهل توحید هستیم و باید برای قرآن و توحید زحمت بکشیم و خدمت کنیم» (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۱۳: ۵۴).

بنابراین وحدت جهان اسلام برای امام (ره) آرمانی بزرگ تلقی می‌شد؛ به گونه‌ای که همواره بر این موضوع تأکید داشت و در این میان مسئله تشکیل حکومت یکی از مهم‌ترین مسائلی بود که مورد عنایت حضرت امام خمینی (ره) بود، هم از نظر عملی در راه تحقق آن نهایت سعی خود را نمود و سرانجام هم با پیروزی انقلاب اسلامی به تحقق آن مبادرت ورزید و مهم‌ترین دلایل امام خمینی (ره) برای تشکیل حکومت، تأمین وحدت و اتحاد امت اسلامی بود (جمشیدی، ۱۳۷۸: ۴۳). در واقع به تعبیر حضرت امام (ره) وحدت برای حفظ نظام لازم است و حکومت برای تأمین وحدت ضروری است.

۳-۳. بیداری اسلامی جهان اسلام

برای خارج شدن از انحطاط و احیای عظمت گذشته اسلامی در پرتو انسجام اسلامی، تحول درونی در سطح ملت‌ها، علما و روشنفکران جهان اسلام امری ضروری است (فرزندی، ۱۳۹۰: ۲۲۱) و در این میان بیداری اسلامی و حضور فعال نخبگان دنیای اسلام مهم‌ترین راهبرد برای حل بحران جهان اسلام است. امام خمینی با بیان مفاهیمی همانند بیان تحول درونی (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۷: ۵۶)، بازگشت به هویت اصیل (همان، ج ۹: ۴۰۲)، و آگاهی توده‌های مردمی (همان، ج ۱۸: ۳۴۳) بهره می‌جویند که اساس این تعالیم بازگشت به اسلام ناب محمدی است.

امام تحول و انقلاب درونی مردم و همچنین تحول باطنی آنان در اثر عنایت خداوندی و بروز تحول روحی و انسانی را عامل پیروزی جوامع اسلامی می‌دانند و از مظاهر این تحول درونی؛ ارتقاء روحیه گذشت، فداکاری، جوانمردی، صبر و تحمل می‌دانند. ایشان معتقدند؛ خودسازی و تزکیه نفس و توکل بر خدا و گذشت انقلابیون از منافع شخصی و آمادگی برای فداکاری، روحیه اعتماد به نفس و باور به خویشتن را در توده‌ها تقویت و موجبات اعتلای شعور و آگاهی‌های سیاسی - اجتماعی و افزایش ظرفیت‌های معنوی آنان را فراهم می‌آورد (دهشیری، ۱۳۷۹: ۶۲). از دیدگاه امام افزایش روحیه شهادت طلبی و شجاعت رمز

پیروزی بر دشمنان است و این تحول ادراکی در ملت که مبارزه با طاغوت را به عنوان جهاد فی سبیل الله تلقی می‌کند موجبات پیروزی آنها فراهم می‌سازد.

امام در ارتباط با بیداری اسلامی جهان اسلام و وظایف مردم می‌فرماید: «وظیفه ما این است که از حالا برای پایه‌ریزی یک دولت حقه اسلامی کوشش کنیم؛ تبلیغ کنیم؛ تعلیمات بدهیم؛ همفکر بسازیم؛ یک موج تبلیغاتی و فکری به وجود بیاوریم؛ تا یک جریان اجتماعی پدید آید، و کم‌کم توده‌های آگاه و وظیفه‌شناس و دیندار در نهضت اسلامی متشکل شده، قیام کنند و حکومت اسلامی تشکیل دهند» (امام خمینی، ۱۳۹۰: ۱۲۸).

بر اساس آموزه فوق، مهمترین راهبرد امام(ره) تعلیم و تربیت و نهضت فکری و فرهنگی است. از منظر ایشان بازگشت به هویت اصیل خود، تعلیم و تبلیغ اسلام ناب و خلق باورهای مشترک وحدت بخش برعهده تمامی علمای جهان اسلام، روشنفکران، دانشمندان مسلمان و نویسندگان است (امام خمینی، ۱۳۶۲: ۲۱۵).

امام برای دستیابی جهان اسلام به بیداری اسلامی راهکارهای متعددی از جمله حج و روز جهانی قدس را به عموم مسلمانان جهان و دولت‌های اسلامی توصیه می‌کنند (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۹: ۲۶) ایشان با احیای حج ابراهیمی، و اعلام برائت از مشرکین در این اجتماع بزرگ اسلامی، همه مسلمانان را در مقابل سردمداران کفر متحد ساخته و باعث ایجاد هماهنگی میان مسلمانان شدند.

حج بزرگترین اجتماع انسانی است که مردم از کشورهای مختلف اسلامی در این گردهمایی شرکت می‌کنند و در آن علاوه بر انجام مراسم مذهبی از مشکلات یکدیگر آگاهی می‌یابند و با دیگر مسلمانان به بیان افکار و اندیشه خود می‌پردازند. از دیدگاه امام(ره) حج فرصت تجزیه و تحلیل وضعیت مسلمانان و کشورهای اسلامی و ارثه راهکارهای عملی و راه حل مناسب برای رفع معضلات جهان اسلام است (هاشمی، ۱۳۸۲: ۶۹).

همچنین؛ امام(ره) با مشخص کردن آخرین جمعه ماه مبارک رمضان به عنوان "روز قدس"، دست به اقدامی ابتکاری علیه صهیونیست‌ها زد که باعث بیداری و خیزش اسلامی و بسیج مسلمانان علیه امریکا و اسرائیل گردید و در واقع به دامنه مبارزات ضد صهیونیستی که در سایه انقلاب ایران ایجاد شده بود شدت بخشید (بابائی زارچ، ۱۳۸۳: ۲۶۱).

ایشان مسئله فلسطین را به عنوان امری برای احیای اسلام می‌دانند و روز قدس به عنوان موضوعی اسلامی و انسانی از سوی امام مطرح گردید که عموم مسلمانان و مستضعفان جهان را در بر می‌گیرد. امام(ره) از مسلمانان جهان اسلام می‌خواهند در روزی که به منظور هم‌بستگی با مسلمانان مظلوم و محکومیت متجاوزان است به خود آیند و با تکیه بر قدرت مادی و معنوی خویش بر قدرت‌های مستکبر غلبه کنند و با ایستادگی و مقاومت و همچنین مبارزه ای قاطع با مستکبرین و متجاوزان، روز قدس را مقدمه ای برای حاکمیت اسلام و حکومت مستضعفان قرار دهند (ر.ک؛ امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۹: ۲۷۶-۲۷۹).

۴-۳. تشکیل امت اسلامی

هدف آرمانی امام(ره) تشکیل امتی اسلامی است که همه سرزمین های اسلامی را در خود جای داده است. در اندیشه امام(ره) بر این نکته تصریح شده: «همه در زیر پرچم پر افتخار اسلام مجتمع و با دشمنان اسلام و محرومان جهان به دفاع برخیزید و به سوی یک دولت اسلامی با جمهوری های آزاد و مستقل به پیش روید که با تحقق آن همه مستکبران جهان را به جای خود خواهید نشاند». (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۲۱: ۴۴۸) تشکیل دولت بزرگ اسلامی با هدف هماهنگی و انسجام کشورهای جهان اسلام و بر مبنای اشتراکات اسلامی در واقع موجب کاهش نفوذ باطل در ابتدای امر و به تدریج موجب از بین رفتن باطل و تشکیل جبهه مستضعفین می شود «روابط ما با دولتهای اسلامی همیشه باید قوی باشد. دولتهای اسلامی باید به منزله یک دولت باشند؛ گانّه یک جامعه هستند، یک پرچم دارند، یک کتاب دارند، یک پیغمبر دارند. اینها همیشه باید با هم متحد باشند، با هم علاقه های همه جانبه داشته باشند؛ و اگر ... این آمال حاصل بشود که بین دولت های اسلامی از همه جهات وحدت پیدا بشود، امید است که بر مشکلات خودشان غلبه کنند، و یک قدرتی بزرگتر از قدرتهای دیگر در مقابل سایر قدرتها باشند» (همان، ج ۷: ۱۹۹).

امام با پیشنهاد تشکیل دولت بزرگ اسلامی به این واقعیت مهم اشاره می کنند که اسلام به عنوان اصل مشترک می تواند به همگرایی میان دولت های جهان اسلام کمک نماید و در واقع به وحدت بین شیعه و سنی تاکید زیادی دارد. امام مهمترین موانع تشکیل دولت بزرگ اسلامی را نژاد پرستی، فرقه گرایی، ملی گرایی و استعمار زدگی می داند. در اسلام هر نوع نژاد پرستی نفی گردیده است (هاشمی، ۱۳۸۲: ۱۱۰) برای رسیدن به این آرمان بزرگ (وحدت) باید بر توحید به عنوان مهمترین اصل اعتقادی و مشترک مسلمانان تکیه گردد. ایشان اظهار امیدواری می کنند که همه ملتهای اسلامی که به واسطه تبلیغات سوء بیگانگان مترق شده اند باید بیدار شوند و با هم متحد و یک دولت بزرگ اسلامی زیر پرچم «لا إله إلا الله» تشکیل بدهند و این دولت بر همه دنیا غلبه کند. (امام خمینی، ۱۳۷۹: ج ۶: ۲۳۴).

امام(ره) معتقد است؛ اگر دولت ها و ملت های اسلامی بتوانند بر موانع موجود بر سر راه وحدت اسلامی و تشکیل امت بزرگ اسلامی فایق آیند و توطئه های استعمار را بشناسند و آن را خنثی کنند می توانند یک قدرت بزرگ در جهان به نام "جهان اسلام" و "امت اسلامی" ایجاد کنند (هاشمی، ۱۳۸۲: ۱۱۲).

۴. نتیجه گیری

در این مقاله تلاش شد تا به بررسی دیدگاه راهبردی امام خمینی(ره) در همگرایی و حل بحران جهان اسلام پرداخته شود. همان گونه که بیان شد همگرایی فرایندی است به منظور دست یابی کشورها به منافع و اهداف مشترک است. شکل گیری همگرایی، نیازمند ویژگی های مشترک فرهنگی - هویتی و تاریخی - جغرافیایی می باشد. در این میان کشورهای جهان اسلام با وجود داشتن برخی نقاط مشترک تاریخی، فرهنگی، نژادی، مذهبی و حتی میراث تمدنی مشترک، شاهد بحران ها و چالش های در

سطح منطقه است. لذا ضرورت همگرایی با توجه به قابلیت آن در بعد معنوی (هویت مشترک و دین) و بعد مادی (نزدیکی مرزهای جغرافیای) اهمیتی ویژه دارد.

از دیدگاه امام عمده ترین بحران جهان اسلام؛ تفرقه، نادیده گرفتن ارزش های اسلامی، قرار گرفتن مسلمانان تحت سلطه قدرت های شرقی و غربی و همچنین استبداد داخلی از سوی رژیم های وابسته است. امام راهبرد حل منازعات جهان اسلام را تحول درونی ملت ها و دولت ها و بازگشت به اسلام می دانند. ایشان همچنین انقلاب اسلامی ایران را به عنوان الگوی برای جهان اسلام معرفی می کنند چرا که گفتمان انقلاب اسلامی با نگاهی به ساختار دولت - ملت ها در گفتمان غربی به ساختار امتی در جهان اسلام توجه دارد و سعی در بازسازی و اتحاد در بین امت اسلامی پیامبر دارد (افضلی، ۱۳۸۷: ۵۰) به عبارتی گفتمان انقلاب اسلامی با ظهور خود، ساختار ژئوپلیتیکی استعمارزده و تحت حاکمیت لیبرال دموکراسی جهان اسلام و به ویژه منطقه خاورمیانه را به چالش کشید و با شعار بازگشت به اسلام و بازسازی گفتمان اسلامی، نوعی پویایی را در سطح ژئوپلیتیک منطقه به وجود آورد. اهداف کلی بیان شده از سوی گفتمان انقلاب اسلامی که سبب تغییر در نظم ژئوپلیتیکی در جهان اسلام و خاورمیانه شد عبارتند از:

- استقرار حاکمیت اسلام و حفظ وحدت جهان اسلام؛
 - مبارزه با دشمنان اسلامی، استعمارگران و استثمارگران سرزمین های اسلامی؛
 - مبارزه با ظلم، سلطه و استعمار در سطح جهانی؛
 - کمک به نهضت های اسلامی، انسانی و رهایی بخشی در سطح جهان؛
 - استقرار صلح و آرامش در جهان از راه براندازی ظلم، سلطه و استعمار و غیره. (فاضلی نیا، ۱۳۸۵: ۱۱۳)
- علاوه بر این موارد، برطرف کردن موانع همگرایی نیازمند تدوین استراتژیهای دقیق و واقع بینانه است که برخی از این استراتژیها عبارتند از:

- شناسایی ظرفیت های برای بستر و زمینه سازی منافع و علائق مشترک میان کشورهای جهان اسلام.
- تقویت پیمانهای منطقه ای بین کشورهای اسلامی جهت دستیابی به اهداف مشترک.
- گسترش نهادهای مشترک بین المللی اسلامی در حوزه های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حتی دینی (مانند سپردن امورات حج به دست عده ای از علمای جهان اسلام) در سطوح مختلف ملی و منطقه ای....
- ایجاد نهادهای برای حل اختلافات بین کشورهای جهان اسلام؛
- بستر سازی برای شناخت تهدیدات مشترک از طریق وسایل ارتباط جمعی؛
- توسعه تعاملات سیاسی، فرهنگی و اقتصادی با ایجاد سازمانهای ملی و منطقه ای؛

- ایجاد فضای فکری بین اندیشمندان و علمای اسلام برای برداشت های فقهی و ایدئولوژیک مشترک از متون اسلامی؛
- در این مقاله با توجه به پیشنهادات فوق برای برطرف کردن موانع همگرایی به بیان چهار راهبرد عملیاتی از دیدگاه امام خمینی (ره) برای حل بحران های کشورهای اسلامی پرداختیم. این راهبردها شامل؛ "برادری و اخوت"، "گفتگو و وحدت میان مسلمانان"، "بیداری اسلامی" و "تشکیل امت اسلامی" است.

منابع

- قرآن کریم.
- افضلی، رسول. (۱۳۸۷). «جغرافیای فرهنگی دولت سرزمینی در ایران». پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۶۶.
- امام خمینی، روح الله. (۱۳۷۹). نرم افزار صحیفه امام، مجموعه آثار امام خمینی (بیانات، پیام ها، مصاحبه ها، احکام، اجازات شرعی و نامه ها)، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی (ره)، روح الله. (۱۳۷۷). «شرح چهل حدیث». تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی (ره)، روح الله. (۱۳۹۰). «ولایت فقیه (حکومت اسلامی)». تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی (ره)، روح الله. (۱۳۶۲). «در جستجوی راه از کلام امام». تهران: امیر کبیر.
- بابایی زارچ، علی محمد. (۱۳۸۳). «امت و ملت در اندیشه امام خمینی (ره)». تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- بزرگی، مهدی. (۱۳۸۴). «نقش انقلاب اسلامی در بیداری و وحدت مسلمانان». اندیشه تقریب. شماره ۵.
- ایرانی، مصیب. (۱۳۸۷). «استراتژی وحدت ملی و انسجام اسلامی با توجه به دیدگاه امام خمینی (ره)». فصلنامه اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره هجدهم.
- جمشیدی، محمدحسین. (۱۳۸۵). «اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)». تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- جمشیدی، محمدحسین و احسان الله محمدی. (۱۳۸۹). «مبانی تحقق وحدت حوزه و دانشگاه از دیدگاه امام خمینی (ره)». فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی. سال چهاردهم. شماره ۱.
- جمشیدی، محمدحسین. (۱۳۷۸). «ماهیت وحدت در اندیشه امام خمینی». نشریه کیهان فرهنگی. شماره ۱۵۶.
- حافظ نیا، محمد رضا. (۱۳۹۱). «چالش های ژئوپلیتیکی همگرایی در جهان اسلام». پژوهش های جغرافیایی انسانی. شماره ای ۸۰.
- حکیم، محمد باقر. (۱۳۸۳). «وحدت اسلامی». بی جا. نوجوان.
- دهشیری، محمد رضا. (۱۳۷۹). «درآمدی بر نظریه سیاسی امام خمینی (ره)». تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- عارفی، محمد اکرم. «راهکار وحدت سیاسی جهان اسلام در اندیشه امام خمینی (ره)». فصلنامه معرفت. شماره ۱۳.
- فاضلی نیا، نفیسه. (۱۳۸۵). «علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی، با تأکید بر عنصر ژئوپلیتیک شیعه». مجله علوم سیاسی. سال نهم. شماره سی و ششم.
- فرزندی، عباسعلی. (۱۳۹۰). «همگرایی جهان اسلام در اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری، سیاست ها و راهکارهای تحقق انسجام اسلامی». تهران: شورای برنامه ریزی مدارس علوم دینی اهل سنت.
- قاسمی، فرهاد. (۱۳۹۱). «مبانی نظری، کارکردی نظریه سیستم های پیچیده و آشوب در مطالعات نظم منطقه ای، رهیافت های سیاسی و بین المللی». شماره ۳۰.

- کاظمی، علی اصغر. (۱۳۷۰). «نظریه های همگرایی در روابط بین الملل، تجربه جهان اسلام». تهران: قومس.
- سیف زاده، حسین. (۱۳۷۶). «نظریه پردازی در روابط بین الملل مبانی و قالب های فکری». تهران: سمت.
- هاشمی، سید محمد جواد. (۱۳۸۲). «منادیان تقرب؛ امام خمینی (ره) و همگرایی جهان اسلام». زاهدان: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در امور اهل سنت سیستان و بلوچستان.